

# EN MÆRKBAR FORSKEL

Omsorgsklovne til mennesker med svær demens

Projektrapport



*”Den enkelte har aldrig med et andet menneske at gøre, uden at han holder noget af dets liv i sin egen hånd”*

K. E. Løgstrup, filosof og teolog

Med støtte fra

**TrygFonden**

**Projekt EN MÆRKBAR FORSKEL - omsorgsklovne til mennesker med svær demens i Horsens Kommune - er et undersøgelsesprojekt udført af Marcher & Lillesø, Horsens Kommunes Demensenheder og Stormsalen / Schildknecht IVS.**

**Nærværende rapport er baseret på analyser af systematisk indsamlede observationer af TUT & TUTs ageren sammen med mennesker med svær demens i perioden 2017-2018.**

**Projektet er støttet af TrygFonden med kr. 540.597,-**

### **FAKTA om DEMENS**

- Ordet 'demens' kommer fra latin og betyder 'væk fra sindet'
- Demens rammer oftest personer over 65 år, men kan også ramme personer i 40-50 års alderen
- Risikoen for demens stiger med alderen og demens skyldes altid sygdom
- Demens er betegnelsen på en tilstand, man kommer i, når de mentale færdigheder bliver svækket af sygdom
- Demens er en kronisk, fremadskridende sygdom, der ikke kan helbredes

**De fleste personer med demens får hukommelsesbesvær, men også andre mentale færdigheder rammes. Det kan være...**

- Initiativ og handlekraft
- Evnen til at finde ord og benævne ting
- Evnen til at finde vej
- Regnefærdigheder
- Overblik og problemløsning
- Evnen til at huske personnavne
- Samværet med andre. Det bliver svært at overskue samspillet med andre og man kan miste evnen til at leve sig ind i andres tanker
- Situationsfornemmelsen forringes ofte

*Funktionsleder og demenskoordinator Susanne Rasmussen / Horsens Kommune*

**Marcher & Lillesø takker TrygFonden for donationen og siger af hjertet TUSIND TAK til alle dem, der har været behjælpelige med såvel projektets udformning, som udførelse og afslutning. Al hjælp og støtte undervejs i de 2 år er blevet værdsat!**

**En særlig TAK til Susanne Rasmussen, funktionsleder og demenskoordinator i Horsens Kommune, for nysgerrighed, mod og stor ildhu. Susanne, du er en fantastisk ildsjæl og en inspiration!**

**Oktober 2018**

*Nærværende rapport - samt pjecen EN MÆRKBAR FORSKEL - kan rekvireres ved henvendelse til Marcher & Lillesø. Begge forefindes i elektronisk version og må deles med relevant fagpersonale inden for demensområdet. Kopiering og gengivelse af denne rapport eller dele heraf må kun ske med skriftlig tilladelse fra Marcher & Lillesø.*

## Indholdsfortegnelse

<b>INTRODUKTION</b> .....	4
Projektets to fokusområder .....	4
FAKTA om EN MÆRKBAR FORSKEL.....	5
<b>OM KLOVNEFIGUREN og KLOVNE á la TUT &amp; TUT</b> .....	6
<b>UNDERSØGELSESMETODE og DATA</b> .....	7
<b>ANALYSE af DATA fra TUT &amp; TUTs besøg</b> .....	10
At møde mennesker med demens .....	10
Hvordan møder TUT & TUT mennesker med demens? .....	10
Relationen og tre grundlæggende værdier .....	11
At 'læse' beboere og bruge den 'rette' tilgang .....	12
<b>BRIKKER I ET KOMPLEKST PUSLESPI</b> .....	13
TUT & TUTs tilgange og virkemidler .....	13
<b>ADFÆRDSMÆSSIGE MØNSTRE</b> .....	17
ADFÆRDSMØNSTER A .....	17
PRAKSISFORTÆLLINGER fra TUT & TUTs besøg (adfærdsmønster A) .....	19
ADFÆRDSMØNSTER B .....	20
PRAKSISFORTÆLLINGER fra TUT & TUTs besøg (adfærdsmønster B) .....	21
ADFÆRDSMØNSTER C .....	22
PRAKSISFORTÆLLINGER fra TUT & TUTs besøg (adfærdsmønster C).....	24
ADFÆRDSMØNSTER D .....	25
PRAKSISFORTÆLLINGER fra TUT & TUTs besøg (adfærdsmønster D) .....	27
ADFÆRDSMØNSTER E .....	28
PRAKSISFORTÆLLINGER fra TUT & TUTs besøg (adfærdsmønster E).....	29
<b>KONKLUSIONER på baggrund af DATA</b> .....	32
Fokusområde 1.....	32
Fokusområde 2 .....	34
<b>REFLEKSIONER - hvad har undret os undervejs og bagefter?</b> .....	34
<b>POTENTIALER - hvilke potentialer ser vi på baggrund af projektet?</b> .....	36
<b>LITTERATUR og REFERENCER</b> .....	37

# INTRODUKTION

Projektets formål er, gennem TUT & TUTs klovnebesøg, at påvirke daglig glæde og trivsel hos mennesker med svær demens - samt at videreformidle viden og erfaringer fra dette arbejde for at udvikle omsorgsarbejdet omkring mennesker med demens.

## Projektets to fokusområder

1. At undersøge om og hvordan brug af omsorgsklovnene TUT & TUT kan skabe glæde og trivsel hos mennesker med svær demens. Hvilke tilgange og virkemidler bruger TUT & TUT til at skabe en mærkbar forskel?
2. Hvordan bringes projektets resultater tilbage til den praksis og dagligdag, som personalet arbejder i? Kan man i demensplejen i Horsens Kommune lære noget af projektet og er der viden fra projektet, der giver anledning til at afprøve nye veje og tilgange til at skabe daglig glæde og trivsel for mennesker med svær demens?



I et samfundsmæssigt perspektiv ønsker Marcher & Lillesø at påvirke demensomsorgen i en helhedsorienteret retning. Hvis man kan skabe større trivsel for mennesker med demens, vil det gøre hverdagen kvalitativt bedre og lettere både for den sygdomsramte, for de pårørende og for plejepersonalet. Vi tror på, at en tænkningen med fokus på ressourcer, glæde og gode energier kan tilføre demensomsorgen en saltvandsindsprøjtning, der kan være med til at sætte skub i en kulturændring. Formålet med en ændret tænkning går flere veje, idet beboernes oplevede livskvalitet og trivsel uløseligt hænger sammen med personalets arbejdsglæde og trivsel, samt livsglæde og trivsel hos pårørende til mennesker med demens. Som

velfærdssamfund bør vi skabe de bedste rammer for, at beboere på plejehjem (og deres pårørende) oplever det sidste hjem som et dejligt sted at bo - og at plejepersonale tiltrækkes af faget og synes, at de har det bedst tænkelige arbejdsliv på plejehjemmene.

EN MÆRKBAR FORSKEL er et lille skridt på vejen mod en omsorgssektor, der tør prøve alternative veje i løsningen af kerneopgaven.

*“Det er af afgørende betydning, at de medborgere, der udvikler en demenssygdom kan opnå så høj en livskvalitet som muligt. Dette vil gavne både borgeren med demens og hendes eller hans pårørende”*

Søren Brostrøm, direktør for Sundhedsstyrelsen, oplæg til nationale demenshandlingsplan 2025

## FAKTA om EN MÆRKBAR FORSKEL

<b>Projekttitel</b>	EN MÆRKBAR FORSKEL - omsorgsklovne til mennesker med svær demens i Horsens Kommune
<b>Donation</b>	Støttet af TrygFonden med donation på kr. 540.597,- TrygFondens kategori <i>Trivsel - en plads i fællesskabet</i>
<b>Projektejere/-ledere</b>	Marcher & Lillesø, <a href="http://www.marcheroglillesoe.dk">www.marcheroglillesoe.dk</a> , v. Tanja Marcher og Arendse Lillesø
<b>Samarbejdspartnere</b>	Horsens Kommunes Demensenheder, v. Susanne Rasmussen Stormsalen / Schildknecht IVS, v. Pia Schildknecht
<b>Undersøgelserprojekt baseret på samspil</b>	Tanja Marcher & Arendse Lillesø har som donationsmodtagere været projekt- og økonomiansvarlige samt penneførere på nærværende rapport. Derudover er de også klovnene TUT & TUT; <a href="http://www.tutogtut.dk">www.tutogtut.dk</a>  Stormsalen / Schildknecht IVS har haft ansvar for al observation og dokumentation af klovnebesøg  Susanne Rasmussen (funktionsleder og demenskoordinator i Horsens Kommune) har været ansvarlig for kommunikation ind i kommunen og for at engagere ledere og medarbejdere på de enkelte demensafsnit i Horsens Kommune. Hun har ligeledes bidraget med demensfaglig viden  En styregruppe med fagpersonale fra Horsens Kommune har fulgt projektet
<b>Projektperiode</b>	Projektstart januar 2017 Besøgsperiode med omsorgsklovnene TUT & TUT: april 2017 til april 2018 Projektafslutning 1. november 2018
<b>Demensenheder i Horsens Kommune</b>	Undersøgelsesfeltets syv plejehjem <ul style="list-style-type: none"> <li>· Skovly, Hovedgård</li> <li>· Slotsgården, Horsens</li> <li>· Åpark Centret, Horsens</li> <li>· Drivhuset, Horsens</li> <li>· Klovenhøj, Brædstrup</li> <li>· Malteriet, Horsens</li> <li>· Ceres Centret Stuen, Horsens</li> </ul> <p>Antal beboere på de syv demensafsnit: total 108 Antal involveret personale på de syv demensafsnit: estimeret total 103</p>
<b>Klovnebesøg</b>	4 besøg på hver demensenhed: i alt 28 besøg Besøgsvarighed pr. gang har været 2 timer
<b>Projektets to faser</b>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Alle 28 besøg at TUT &amp; TUT er blevet systematisk monitoreret af en observatør, der i ord og billeder har fastholdt data på effekten af besøgene for de involverede personer med demens. Observatøren har ligeledes indsamlet observationer og refleksioner fra personale og daglige ledere</li> <li>2. Analyse af indsamlede data og evaluering af effekt - samt videndeling og formidling af læring med fokus på at få den opsamlede viden bragt tilbage til praksis og videreformidlet til relevante interessenter i demensomsorgen</li> </ol>
<b>Involvering af personale og pårørende forud for besøg</b>	Information på personalemøder: 7 (1 møde i hver af de 7 demensenheder) Informationsmøder for pårørende: 7 (1 møde i hver af de 7 demensenheder)  Formål: At informere om projektet, dets formål og undersøgelsesfelt. Italesættelse af forventninger og samspil. Susanne Rasmussen har sammen med Marcher & Lillesø været til stede på alle møder. Personale, pårørende og frivillige har haft mulighed for at blive hørt, involvere sig og føle sig trygge ved projektet
<b>Formidling af projektets DATA og VIDEN</b>	Nærværende rapport er en del af den videndeling, som projektgruppen har ønsket at indarbejde i projektet. Der er tillige udarbejdet en pjece målrettet plejepersonale  Formidling af projektets viden omfatter også et videndelmøde ved projektafslutning, nov. 2018. Formålet er at få projektets resultater formidlet til fagpersonale på tværs af kommuner og skabe mulighed for at bringe projektets viden tilbage i det daglige, praktiske arbejde i demensomsorgen



## OM KLOVNEFIGUREN og KLOVNE á la TUT & TUT

TUT & TUT er omsorgsklovne, demensklovne, hospitalsklovne uden hospitaler, clown doctors<sup>1</sup>.

Undersøgelingsprojektet EN MÆRKBAR FORSKEL forholder sig specifikt til TUT & TUTs måde at være klovne på.

### Klovnefigurens udvikling - den korte version

Klovnen har en lang historie som en del af samfundets behov for at have en figur, der kan sige sandheden og som til tider derved siger magten imod. Klovnefiguren er sidenhen også blevet en del af cirkustraditionen. Igennem hele klovnefigurens historie har det enfoldige og naive været en del af figurens dna. Det er særligt denne sidste del, der er afsættet for hospitalsklovnen, som Patch Adams<sup>2</sup> udviklede i USA op igennem 1970'erne og 80'erne.



Billeder af Patch Adams på besøg hos indlagte børn; venligst udlånt til Marcher & Lillesø af Dario Solina / Patch Adams

Hospitalsklovnen forbinder rigtig mange i Danmark med 'noget for indlagte børn'. At begrænse figuren til dette er dog trist, fordi klovnen med sit skæve væsen, sin umiddelbarhed og store nysgerrighed har rig mulighed for at nå alle aldersgrupper og typer af mennesker.

### Klovne á la TUT & TUT

Hvor den klassiske klovnefigur i karnevalistisk stil vender alting på hovedet og udviser en nærmest grotesk adfærd, så er TUT & TUT i deres adfærd genkendelige i forhold hverdagslivet og mellemmenneskelige dilemmaer. I virkeligheden er de måske mere 'tuttede', end de reelt er 'klovnede'. TUT & TUT udspringer ikke af en gøglertradition, men af Tanja Marcher & Arendse Lillesøs faglig baggrund, hvor universitetsdannelse i dramaturgi og teater er tilsat både praktisk og teoretisk viden og erfaring om menneskeligt samspil, gruppedynamikker og empatisk kommunikation.

*“Being happy is the best cure of all diseases”*

Patch Adams

*“The purpose of a doctor or any human in general should not be to simply delay the death of the patient, but to increase the person's quality of life”*

Patch Adams



<sup>1</sup> Anvendt udtryk i udlandet for klovne, der arbejder i sundheds- og plejesektoren (hospitaler og plejehjem)

<sup>2</sup> Patch Adams, amerikansk læge, social aktivist, klovne og forfatter. Han etablerede 'Gesundheit! Institute' i 1971 og er ophavsmand til begrebet hospitalsklovne, der har bredt sig globalt



TUT & TUT kaster et farvet lys på hverdagen. De forstørrer små hverdagslige situationer, bringer minder og følelser i spil gennem ord, rekvisitter og sanser. De tør være skæve og skøre. TUT & TUT arbejder i miljøet omkring beboerne, hvor de skaber en god og positiv stemning.

Kunsten i at være TUT & TUT er at give relationen en form og en historie.

*“TUT & TUT laver sygepleje-fagligt arbejde i en sjov indpakning”*

Tina, sygeplejerske, Horsens Kommune

## UNDERSØGELSESMETODE og DATA

Stormsalen / Schildknecht IVS har haft ansvaret for den systematiske indsamling af data, som danner grundlag for analysen af effekten af TUT & TUTs besøg hos projektets målgruppe.

Stormsalen har, med Camilla Kjær og Pia Schildknecht, udfyldt rollen som observatør på alle 28 besøg. De har under hvert besøg ageret ‘fluen på væggen’ og har med deres adfærd på alle måder signaleret, at observatøren ikke var en del af dét, der foregik i rummet. Denne ikke-inviterende adfærd har resulteret i, at beboerne i langt de fleste situationer slet ikke lod til at bemærke observatøren. Observatøren har i nogle situationer observeret på meget lang afstand for at undgå at påvirke situationen og mødet. Mødet mellem klovne og beboere er altid kommet forud for indsamlingen af observationsdata. Dette betyder, at der har været møder, der ikke er blevet lavet observationer på, af hensyn til beboerne.

I forbindelse med såvel indsamling som analyse af data, har projektgruppen været bevidst om den usikkerhed, der er forbundet med at observere menneskelig adfærd. En observatør kan aldrig være 100% neutral; hendes opfattelse af det, der foregår, vil altid i et vist omfang være farvet af hendes egen måde at se situationen og opfatte andre mennesker på. Vi har bestræbt os på at tage hånd om dette. Den klassiske ulempe ved brug af observationsmetoden - at den observeredes adfærd bliver påvirket af bevidstheden om at blive observeret - mener vi *ikke* har været fremherskende i forhold til målgruppen mennesker med demens.



Forud for besøgsperioden udviklede Stormsalen, i samarbejde med styregruppen, et framework for observatørens iagttagelser. Fokus i framework var at opfange signaler (tegn) hos beboerne, når de mødte TUT & TUT. Disse tegn i framework har haft hovedfokus på beboernes nonverbale signaler. Registrering af disse tegn har hjulpet systematiseringen af beboernes reaktioner og dermed gjort det muligt at se mønstre på tværs af individer.

## FRAMEWORK for observationerne i EN MÆRKBAR FORSKEL

### TEGN - ANSIGTSUDTRYK

<b>Fraværende</b>	'Udtryksløshed' - ingen øjenkontakt - ansigt vendt væk - optaget af andet (dét vedkommende er i gang med)
<b>Forbeholdende</b>	'Lille udtryk' eller registrering af, at TUT & TUT er der - blikket kan være vendt mod dét, der sker - ingen øjenkontakt - ansigt vendt væk
<b>Opmærksom</b>	'Lille udtryk' eller registrering af, at TUT & TUT er der - blikket vendt mod dét, der sker - mulighed for øjenkontakt - øjnene følger dét, der sker - ansigt ikke vendt helt væk / ansigtet vendt mod dét, der sker
<b>Modtagelig</b>	Sporadisk øjenkontakt / fuld øjenkontakt - ansigt vendt i retning af TUT & TUT - spejlinger
<b>Indlevende</b>	Øjenkontakt - spejlinger - smil (øjne / mund)

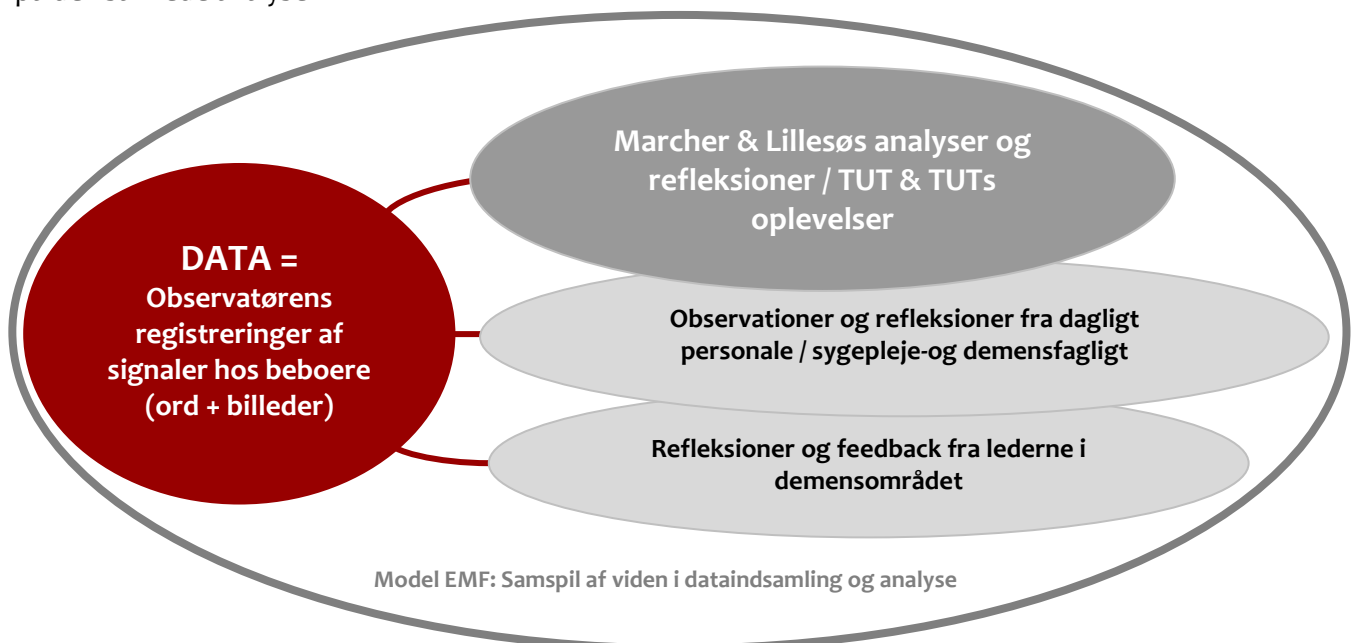
### TEGN - KROPSSPROG

<b>Afvisende</b>	'Kom ikke nær mig' - 'rum lukket af' - kropssprog vendt væk fra TUT & TUT (hvis muligt) - optaget af andet (dét vedkommende er i gang med)
<b>Forbeholdende</b>	'Rum lukket af' - flytter sig fra centrum af dét, der sker, men bliver i rummet
<b>Afventende</b>	'Rum lukket af', men vedkommende vælger at blive
<b>Modtagelig</b>	'Rum lukkes op imod' TUT & TUT
<b>Deltagende</b>	Tilladelse til fysisk kontakt - tæt på

Projektgruppen / Forår 2017

Stormsalen udviklede undervejs i projektet en friere notatstil med masser af beskrivende detaljer fra møderne mellem klovne og beboere. Denne prosaiske form viste sig at gøre datamaterialet nemt tilgængeligt for det faglige personale, som gav sparring i det efterfølgende analysearbejde.

**Projektet er baseret på samspil af viden i dataindsamlingen og i analysen.** Ved at bruge flere forskellige vinkler, har vi forsøgt at indfange viden om brug af 'klovne á la TUT & TUT' i demensplejen så reelt som muligt. Ved at have forskellige datakilder har vi tilstræbt at minimere subjektive tolkninger indflydelse på den samlede analyse.





**Billeder**<sup>3</sup> har - som supplement til observatørens registreringer - været en vigtig kilde undervejs i dataindsamlingen; en visuel dokumentation af situationer og reaktioner. Mængden af billeder er steget undervejs, fordi billeder helt enkelt 'siger' mere end ord. Gennem billeder kunne vi også styrke neutraliteten i observationerne i sammenligning med nedskrevne ord. Billeder taget diskret med en mobiltelefon viste sig at være den bedste og mindst forstyrrende måde at få visuel data på.



**Refleksioner fra demensfagligt personale** har også udgjort en vigtig del af dataindsamlingen. Tanker, observationer og efterrationaliseringer fra personalet er blevet givet til observatøren og Marcher & Lillesø.

**Refleksioner fra de daglige ledere** på de syv demsenheder var tiltænkt en central plads i dataindsamlingen. Nogle af lederne har været meget synlige undervejs og har personligt deltaget direkte i besøgene, andre har indhentet informationer og reaktioner fra deres personale i løbet af besøgsrækken og efterfølgende.

**Marcher & Lillesø (TUT & TUT)** har umiddelbart efter hver besøgsdag noteret refleksioner og øjebliksoplevelser fra dagens møder med alle beboere. Undervejs har disse noter fungeret som intern hukommelse i projektet. Disse noter blev med styregruppens opbakning besluttet medtænkt som datamateriale i analysen af det samlede projekt.



*"Hvad er det, der tager udsigten fra at se og opleve glimt af dét menneske, der er gemt bag demenssygdommen?"* Marcher & Lillesø, 2018

<sup>3</sup> Al billedokumentation er naturligvis behandlet i henhold til gældende lovgivning på området omkring beskyttelse af persondata og med respekt for beboernes personlige integritet. Der er indhentet tilladelse til brug af billeder

## ANALYSE af DATA fra TUT & TUTs besøg

Ud fra det samlede datagrundlag har vi analyseret projektets fokusområde 1: *Om og hvordan brug af omsorgsklovne som TUT & TUT kan skabe trivsel og glæde hos mennesker med svær demens. Hvilke tilgange og virkemidler bruger TUT & TUT til at skabe en mærkbar forskel?*



### At møde mennesker med demens

At møde og have en relation til et menneske, der er ramt af demens, kan være en stor udfordring. Det menneske, som man syntes, man kendte, vil - afhængigt af sygdommens karakter og stadie - gradvist miste sine mentale færdigheder, ændre adfærd og opleves som et forandret menneske.

Hvis mennesker ramt af svær demens over- eller understimuleres bliver deres reaktioner ofte negative. De kan blive frustrerede, rastløse, utrygge og kan udvise en negativ adfærd, som de ikke selv kan komme ud ad.

### Hvordan møder TUT & TUT mennesker med demens?

TUT & TUT tager altid udgangspunkt i de mennesker, de møder. Fokus er på *hvem*, de er, og ikke på *hvad* de er; ramt af sygdom med tab af færdigheder som konsekvens. Dette *hvem* knytter sig ikke nødvendigvis til, *hvem de var*. De mennesker, som TUT & TUT møder, er i høj grad, og klovnene anerkender dem for deres væren i dét NU, hvor de mødes og er sammen. Selvom mennesket kan synes at forsvinde ind i sygdommen, er det vigtigt for TUT & TUT at holde fast i at forsøge at møde *mennesket bag sygdommen*.

***“Demens rammer sprog og færdigheder, men ikke følelser. Hjertet får aldrig demens!”*** Myskja<sup>4</sup>

Når TUT & TUT møder *mennesket* i den person, der er ramt af demens, fokuserer de i deres kontakt på at stimulere og aktivere mennesket, så han eller hun oplever positive følelser som glæde, nærvær, omsorg, samhørighed, tryghed og selvværd. Gennem forskellige tilgange og med brug af forskellige virkemidler møder klovnene mennesket med demens i små samspil, som stimulerer dem - *ikke for meget* (overstimulering), *ikke for lidt* (understimulering), men *lige tilpas*. TUT & TUT går efter at lave en ‘*passende positiv forstyrrelse*’, hvor det enkelte menneske får en god oplevelse i dét NU, hvor de møder klovnene.

***“Det vigtigste vi kan opnå i demensomsorgen: at give personen sig selv tilbage”*** Myskja

4 Audun Myskja, norsk læge og anerkendt specialist i almenmedicin med mere end 30 års erfaring med ældre og personer med demens; har en doktorgrad i musikterapi. Alle citater af A. Myskja i nærværende rapport er fra bogen *Mit hjerte har ikke demens*, Borgen 2016



## Relationen og tre grundlæggende værdier

Marcher & Lillesø / TUT & TUT har en række grundlæggende værdier, som er fundamentet i alle de møder, som TUT & TUT indgår i. Og når TUT & TUT møder mennesker med demens er udgangspunktet altid et ønske om at skabe en god relation.

### Anerkendende menneskesyn

Det anerkendende menneskesyn betyder, at TUT & TUT arbejder ud fra et mind-set, hvor de ser alle mennesker som unikke og fantastiske, og helt konkret behandler dem sådan. Klovnene møder således mennesker åbent og nysgerrigt undersøgende. De ser og hører det andet menneske med de ressourcer, idéer, tanker og følelser, som han eller hun rummer.

● *Med positiv opmærksomhed lader TUT & TUT mennesket være i centrum. TUT & TUT agerer ud fra overbevisningen om, at alle mennesker til alle tider har ret til at føle sig fantastiske, kloge, smukke, søde, stærke og kompetente. Alle beboere er '5-stjernede'!*



### Respekt

Uden respekt ingen kontakt. TUT & TUT overskrider aldrig grænser. Der kan godt være situationer, hvor de går 'lige til kanten', men de respekterer altid individets grænser; grænser som naturligvis er meget forskellige fra person til person. Respekt indebærer for TUT & TUT, at de møder mennesket, som for første gang - hver gang.

● *TUT & TUT hilser med nik, smil eller håndbevægelse. Allerede dér mærker de, om der er basis for et møde - nu eller senere.*



*“Hvis du giver den demensramte opmærksomhed og nærvær, kan du bremse funktionstab mere, end vi tidligere troede muligt” Myskja*

### Nærvær

En central værdi i ethvert møde, stort som lille, er nærvær. Nærvær er at være nær og at være sammen. At være nærværende er mere end blot at være sammen i rummet. Det er at 'tune helt ind' på relationen og det menneske eller dem, som TUT & TUT er sammen med.

● *Nærvær foregår altid i Nuet. Et NU, som kan variere i et utal af oplevelser og hvor TUT & TUT er impulsive og spontane sammen med de mennesker, de møder.*

● *Besøg i eget hjem er dejlige for beboeren, for her er de ofte på hjemmebane og oplever tryghed. Ved disse besøg har han / hun også al opmærksomheden og nærheden fra TUT & TUT helt for sig selv.*

## At 'læse' beboere og bruge den 'rette' tilgang

TUT & TUTs måde at agere på afhænger af den enkeltes adfærd. Hvad har dette menneske brug for, for at blive stimuleret? *Ikke for meget, ikke for lidt, men lige tilpas.* TUT & TUT læser altid adfærdsmæssige tegn (både hos dem, der har en demensdiagnose, og hos alle de andre, der er til stede i rummet og som derved påvirker rummet). Klovnene forholder sig blandt andet til ansigtsmimik, kropssprog og den enkeltes placering i de fysiske omgivelser.

*En grund til, at vi har haft et mere pessimistisk syn på, hvad vi kan opnå med små hverdagstiltag, er, at de mange små tricks til at hjælpe personer med demens i hverdagen kun i sparsom grad har været genstand for systematisk forskning. Vi har levet i den medicinske overtro, at det kun er medicin eller kirurgi, som rigtig virker. Nu ved vi bedre”* Myskja



En vigtig forudsætning for succesfulde møder mellem TUT & TUT og mennesker med demens beror i høj grad på klovnenes evne til at koble 'læsning' af den enkeltes behov med den 'rette' tilgang. I nogle tilfælde vil denne 'læsning' i øvrigt have som konsekvens, at TUT & TUT slet ikke tager kontakt.



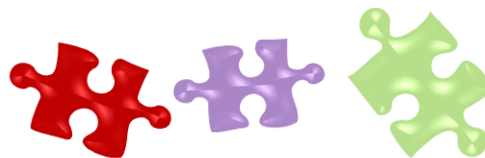
*”Der findes mange forskellige typer af demens, og en række andre tilstande kan give demenslignende symptomer [...] Når det er vigtigt at kende og skelne mellem de forskellige typer, er det, fordi de til dels kræver forskellig tilgang, hvis det skal lykkes at skabe ro og tryghed, så den demensramte kan fungere bedre”*

Myskja

Mennesker er forskellige og skal derfor behandles forskelligt. Oven i forskelle i personlighed kan man, når vi taler om mennesker med demens, lægge store adfærdsmæssige udfordringer i de forskellige demensdiagnoser. Adfærdsmæssige forskelle, som ændrer sig over tid i takt med, at demenssygdommen udvikler sig og nedbryder hjernens funktioner. Demens er en kompleks sygdom med et udfordrende forløb.



## BRIKKER I ET KOMPLEKST PUSLESPIL



Brugen af forskellige tilgange og virkemidler er som brikker i et komplekst puslespil. Brikkerne kan sættes sammen på mange måder og få meget forskellige former og udtryk. Nogle gange er der kun brug for enkelte brikker, andre gange er der behov for en kompleks sammensætning af brikker. Et vellykket møde mellem TUT & TUT og mennesker med demens kan være kort (virkeligt kort) eller langt. Om der er få eller mange 'tilgangsbrikker' i spil i mødet, siger ikke noget om mødets positive effekt hos mennesket med demens.

### TUT & TUTs tilgange og virkemidler

Nedenfor gennemgås TUT & TUTs tilgange og virkemidler. Projektets observationer viser, at de alle har haft en positiv effekt i mødet med mennesker med svær demens.



### KOMMUNIKATION, verbal og nonverbal

TUT & TUT forsøger så vidt muligt at tale i *nutid* og anvender beboernes navne (med hjælp fra personalet). TUT & TUT involverer det enkelte menneske (på den måde han / hun nu kan) og taler direkte til og med ham eller hende.

TUT & TUT anvender et tydeligt kropssprog og en konstant bevidsthed om deres egen fysiske placering i rummet. Efter behov kan klownene med et fysisk 'stort kropssprog' skabe meningsfulde sammenhænge.

TUT & TUT er meget bevidste om brug af øjenkontakt; *ikke for meget, ikke for lidt, men lige tilpas.*



### 'AT SIGE JA'

'At sige JA' som tilgang åbner for samspil og udvikling af relationer. Modsat det 'at sige NEJ', som stopper samspil, udelukker udvikling og som af beboeren kan opfattes som en afvisning.

Det handler om et mind-set, hvor der ikke er noget, der er forkert. TUT & TUT afviser ikke, men 'siger JA', både til positivt og til negativt, til alvor og til fjolleri.



### TIMING

**Timing** er centralt i etablering af en positiv relation. At mødet begynder på det rigtige tidspunkt - på den rigtige måde - og at mødet varer præcis dén tid, som er rigtig i forhold til dets karakter. Nogle mennesker er parate til at skabe nye relationer med det samme, andre har brug for længere tid til at se TUT & TUT an. Kunsten for TUT & TUT er at holde 'tilbuddet' åbnet og være parate, når åbningen viser sig.







## TID

**Tid** er en vigtig brik i relationsskabelsen og samspillet med mennesker med demens. Nogle har lang latenstid og skal have tid og ro fra et signal er afsendt (verbalt og nonverbalt) til reaktionen kommer. At give sig god tid er ikke det samme som at være langsom. God tid er at lytte og være opmærksom på alle typer af tegn fra det menneske, man er sammen med.

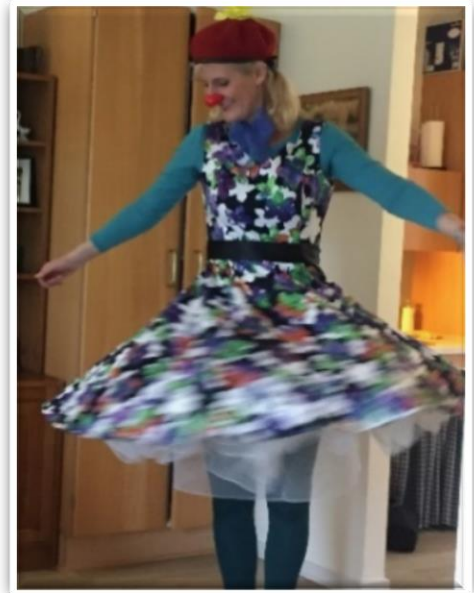
TUT & TUT benytter sig også af **pausen** som virkemiddel. Pausen er et effektivt virkemiddel, der til tider kan være næsten magisk. Pausen, hvor vi bare er sammen.



## TEMPO og ENERGI - og TEMPOSKIFT

**Tempo og energi** hører sammen. Som mennesker har vi alle vores unikke tempo og energiniveau. Mennesker med samme tempo og energiniveau har nemmere adgang til at skabe relation med og til hinanden. Nogen kalder det at 'klikke godt med hinanden' eller at være 'på bølgelængde'. Mennesker med demens er lige så forskellige som alle andre, når det kommer til tempo og energi, og dét bruger TUT & TUT aktivt i relationsskabelsen.

**Temposkift** i TUT & TUTs ageren er med til at skabe energi ('liv') i rummet og en 'passende positiv forstyrrelse'. TUT & TUT kan med et temposkift være med til at bryde en situation, der ellers ville kunne eskalere i en konfliktfyldt retning.



## SPEJLING og GUIDNING

TUT & TUT benytter **spejling og guidning**, når de hjælper mennesker med demens. Når klovnene eksempelvis smager, lugter og mærker på noget sammen med en beboer, giver de visuel støtte til oplevelsen og hjælper beboeren med at skabe mening. Det kan i nogle situationer lykkes at få mennesker med demens til at spejle TUT & TUT i energi og udtryksform hen imod en legende adfærd, hvor det positive, optimistiske, ikke-bekymrede er i centrum, og hvor der er plads til at bruge fantasi og humor.

Nogle gange udfører TUT & TUT fysisk noget af dét, som en beboer ikke længere selv er i stand til. De lægger så at sige 'krop' til. Det kan være at danse eller spille et stykke musik. Dette er reelt det eneste tidspunkt, hvor TUT & TUT 'optræder' i ordets traditionelle betydning.



## STATUS

**Status** er *dynamikker mellem mennesker i rum* og har i denne sammenhæng intet med økonomi eller civilstatus at gøre. Status er hele tiden til forhandling mellem individer og grupper, og dermed er status dynamisk og hele tiden i forandring. TUT & TUT arbejder bevidst med status og med stor opmærksomhed på, hvilken status den person, som de møder, har eller gerne vil have. Som klovn kan TUT & TUT tillade sig at skifte status, uden at det bliver akavet eller ubehageligt for andre, netop fordi klovnfiguren ikke behøver at begrunde eller være logisk i sin adfærd.



## FANTASI og HUMOR

TUT & TUT anvender en legende tilgang med masser af plads til **humor** og **fantasi**.



## SANG, NYNNEN og MUSIK

TUT & TUT synger og nynner og bruger sang som 'et fællesskabende tredje', hvor der ingen forventninger er til deltagelse. Musik og sang kan være en direkte vej ind til følelser og erindringer.



*"Sangstrofer lagres i mindre sårbare dele af hjernen. Det, vi har lært udenad, er så at sige en komplet pakke, som kan åbnes, selvom vi har mistet sprogfunktionen"*

Myskja



## REKVISITTER

Som en del af en tematisk rammesætning (iscenesættelse) ved besøg, gør TUT & TUT brug af **rekvisitter**, **dims** og 'undre-ting'. Rekvisitter stimulerer sanser, skaber kontakt og pirrer nysgerrighed. De kan støtte kommunikation og vække humor, fantasi og hukommelse (reminiscens). Rekvisitter er 'et tredje', som man kan mødes om. Nogle rekvisitter foræres væk, så den positive forstyrrelse varer ud over besøget.







TUT & TUTs kostumer er i sig selv 'en positiv forstyrrelse', der kan vække forundring, samtales om, kigges og mærkes på. Nogle bliver meget optagede af den røde næse, andre opdager den slet ikke. Nogle ønsker sig selv en rød næse og får så en rød skumgumminæse af klovnene.

Fælles for alle rekvisitter er, at TUT & TUT ikke insisterer på, at de bliver brugt.

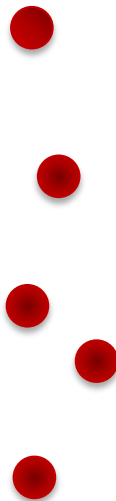


### KLOVNE-tilgang

At TUT & TUT netop er klovn åbner for en verden af finurligheder. Klovnen gør noget andet, end hvad gængse normer og uskrevede regler om adfærd og kommunikation foreskriver. Klovnen er ikke bange for at være til grin, være for meget, for lidt eller bare pinlig. Eksempelvis når hun overdriver i sit udtryk, hvilket kan være med til at skabe forståelse og mening for mennesker med demens. Det over- eller underspillede kan også få smilet frem hos mange og understøtte oplevelsen af glæde og positiv stimuli.

*“Man må alt, når man har en rød næse på”*

Kommentar fra beboer til TUT



*“Laughter is timeless, imagination has no age, and dreams are forever”*

Walt Disney

## ADFÆRDSMÆSSIGE MØNSTRE

I forbindelse med observatørens gennemgang af det indsamlede data, fandt hun nogle mønstre i TUT & TUTs tilgange og beboernes observerede adfærd. TUT & TUT anvendte de samme tilgange og virkemidler i forskellige variationer alt afhængigt af, hvem de mødte.

Som en del af analysen er DATA (observatørens notater, billeder mv.) blevet grundigt gennemgået med demensfagligt personale, herunder en sygeplejerske, som blandt andet inddrog neuropædagogisk viden.



*I det følgende ser vi nærmere på de adfærdsmæssige mønstre, der blev observeret. Hvad er karakteristika for hvert enkelt mønster, og hvilke behov har disse mennesker? Hvilke specifikke tilgange og virkemidler benytter TUT & TUT og i hvilke tilpassede variationer?*

### ADFÆRDSMØNSTER A

**Disse mennesker er fysisk præget af deres demenssygdom og er i stor udstrækning sengeliggende. De er uden eller med meget lidt verbalt sprog**

#### Karakteristika

- Primært sengeliggende (eller sidder i kørestol). Ligger / sidder helt stille og kan ikke bevæge kroppen eller selvstændigt tage initiativ til dette
- Sover meget. Har ofte lukkede øjne i længere tid. Ligger / sidder og kigger 'tomt' ud i luften (uden fokus; kan næsten se ud som om de sover med åbne øjne)
- Lang latenstid på stimuli af enhver art i relationen
- Helt uden (eller med meget lidt) verbalt sprog, kommunikerer eventuelt ved lyde og ansigtsmimik
- Da de ikke verbalt kan sige til og fra ift. stimuli og interaktion, skal der udvises stor opmærksomhed på reaktioner med henblik på at tilpasse interaktion ift. respons. Reaktioner læses i mikro-bevægelser i ansigtsmimik, mundbevægelser, små håndbevægelser og øjenkontakt, når øjnene er åbne, samt i åndedrættet
- Lav arousal (hypo-arousal)

#### Behov

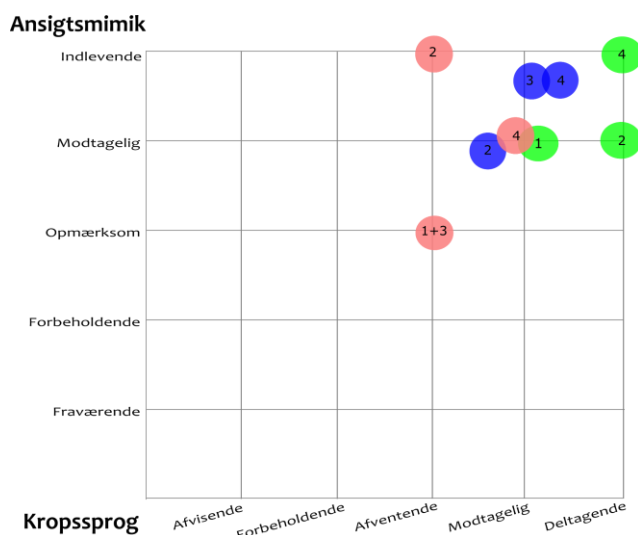
- Har brug for hjælp til at ændre deres arousal
- Øjenkontakt og berøring samtidig kan øge arousal. De har brug for fysisk berøring for at kunne mærke sig selv; mærke 'her er jeg og her er du'
- Nærvær, fysisk nærhed og berøring hjælper med at stimulere deres opmærksomhed og tilstedeværelse i relationen / Nuet
- Hjælp til at skabe mening understøttes ved at være tydelige visuelt (kropssprog og mimik) og gennem audio-stimuli (ord, lyd, rytme, musik)

## TUT & TUTs specifikke tilgange / virkemidler til adfærdsmønster A

- TUT & TUT besøger altid disse mennesker i eget hjem
- **Tid** er vigtigt; særligt pausen, roen og stilheden. TUT & TUT bruger tid på bare at trække vejret sammen med beboeren
- Ofte vælges, at kun een TUT tager direkte kontakt (øjenkontakt, fysisk kontakt med let berøring)
- TUT & TUT 'tuner ind' på beboerens **tempo**. Herefter flyttes beboerens grad af vågenhed (eksempelvis gennem TUT & TUTs energi i rummet, deres pludren og småsnakke som inkluderer beboeren, klovnenes fysiske ageren ved sengen og bevægelser, som gradvist øges). **Temposkift** 'puster liv' i stille luft
- **Sang** og **nynnen** skaber et stemningsrum med plads til indre billeder, som kan øge arousal på en blid og behagelig måde
- **Nærvær** med øjenkontakt
- **Rekvisitter** bidrager til kontakt. TUT & TUT siger, hvad de gør og hvad de har med af rekvisitter. Det verbale er nødvendigt, da disse mennesker ofte har lukkede øjne

## GRAFIK: Observerede tegn / adfærdsmønster A

Læsning af grafikken: Hver farve er et menneske, hvor data fra besøgene er analyseret og skematiseret jf. 'framework' side 18. Tallene refererer til hvilket af TUT & TUTs 4 besøg møderne fandt sted på.



- 10 ud af 103 beboere udviste adfærdsmønster A (se skema side 30). Der er udvalgt 3 til grafikken
- Resultatet er positivt overraskende; hverken projektgruppen eller personalet havde på forhånd de store forventninger til, at disse mennesker ville have gavn af TUT & TUTs besøg. Personer med dette adfærdsmønster er generelt så hårdt ramt af deres demenssygdom, at det ikke syntes logisk, at besøg af TUT & TUT ville være dén type stimuli, som der var brug for. Disse beboere viste dog masser af mikro-tegn på modtagelighed, deltagelse og indlevelse i møderne med klovnene
- TUT & TUTs evne til positivt at ændre en stemning i et rum – til at krydre stemningen med positiv energi, glæde og fantasi - viste sig at have en betydelig, mærkbar effekt. Klovnenes nærvær gjorde således noget positivt ved både rummet og dét menneske, som de besøgte; en oplevelse af 'liv', behagelig energi og afslappethed



## **PRAKSISFORTÆLLINGER fra TUT & TUTs besøg (adfærdsmønster A)**

Alle fortællinger (hver især placeret under adfærdsmønster A, B, C, D og E) er små scenarier og særlige øjeblikke fra møder mellem TUT & TUT og beboere (og personale) på de syv demensenheder i Horsens Kommune. Det er Marcher & Lillesøs genfortællinger af, hvad der skete. De er skrevet på baggrund af observatørens notater fra besøgene, billeddokumentation, udtalelser fra personale, ledere og demensfagligt / sygeplejefagligt personale, samt TUT og TUTs oplevelser af situationerne. Af hensyn til beboernes anonymitet anvendes fiktive navne.

### **Kommunikation med host og øjne**

Arne sidder i kørestol. Han har intet verbalt sprog. Personalet har fortalt, at host betyder, at han har 'fået nok'. Han er vågen, da TUT & TUT går ind til ham, og TUT får straks øjenkontakt. Klovnene synger for ham. Han begynder at hoste, kraftigt. TUT & TUT trækker sig ud af hjemmet. Arne bliver ved med at hoste. Sammen med klovnene observerer lederen Arne fra døråbningen. Hun går alene ind til Arne, taler roligt til ham, smiler og berører ham på armen. Han hoster fortsat. Lederen går ud. TUT & TUT er overbeviste om, at Arne kalder på dem. Med lederens accept, går klovnene ind til ham igen. Hosten stopper. Den ene TUT nynner en melodi, den anden har intens øjenkontakt med Arne. Han brummer og mikro-bevægelser i hans ansigtsmimik indikerer velbehag. Der er ikke flere host. Da klovnene lister ud, følger han dem med øjnene og drejer hovedet efter dem.

● *"Det var meget rørende" Citat, Pia Højmark, daglig leder, Horsens demens*

### **Når livet står næsten helt stille**

Oda er sengeliggende hele døgnet og har været det i flere år. Hun har for det meste lukkede øjne. Personalet insisterer på, at et besøg af TUT & TUT vil gøre hende godt. TUT & TUT fylder rummet omkring Odas seng med lyden af glad forårssang. Sangens første vers gentages. Stemningen er intens og dejlig. Oda bevæger læberne uden lyd. TUT & TUT efterlader en duftende blomst.

● *Reaktion fra begejstret personale: "Det rørte sig i nakkehårene". Odas datter spurgte efter et af besøgene, om klovnene havde været der; det kunne hun mærke i rummet og på Odas vejrtrækning, forklarede hun.*

### **En verden af koncert**

Tom ligger i sin seng og følger med livlige øjne med, når TUT & TUT besøger ham og pludrer løs om vinteren udenfor og senere det begyndende forår. Tom er lydløs, men er klart en del af snakken og laver tydelige udåndinger som svar og plirrer med øjnene, som er intense. Og Tom kan både lide kram og friske forårssange fra TUT & TUT. TUT & TUT ved, at Tom har spillet tværfløjte. Fra hans radio lyder den dejligste tværfløjtemusik, så TUT spiller 'luft-tværfløjte' helt tæt på Tom. Han lukker øjnene og hans ansigt ser mildt og drømmeagtigt ud. "Hvor spiller du dejligt, Tom", siger TUT til Tom. Da musikken stopper siger Tom "jaaaahhhh". TUT aer hans arme og hænder og takker ham for en skøn koncert.

● *Personalet, der var til stede i rummet, dokumenterede koncerten til Toms hustru, hvilket hun blev meget glad for. Tom døde et par uger efter.*

Beboer til TUT	<b>"Du er sød"</b>
TUT til beboer	<b>"Det er du også"</b>
Beboer til TUT	<b>"Tak! Det havde jeg helt glemt"</b>

## ADFÆRDSMØNSTER B

Disse mennesker er stille og skrøbelige. De synes præget af at befinde sig i en indre verden, hvor det kan være svært at 'nå ind til' dem. De har svært ved verbalt at give udtryk for følelser og behov

### Karakteristika

- Ofte urolige / rastløse eller sidder helt stille. Går ind og ud af tilstand, hvor de er opmærksomme / ikke opmærksomme på, hvad der foregår i rummet omkring dem (nogle gange fra minut til minut)
- Bliver let forskrækkede ved berøring, andres nærvær, pludselige bevægelser eller lyde. Kan svare "ja" og "nej" på enkle spørgsmål. Kommenterer med ord eller korte sætninger. Bruger ofte ansigtsmimik og kropssprog som kommunikationsmiddel
- Kan svinge meget i arousal (udvise urolig og udfordrende adfærd >< blive nedtrykte og 'lukke helt ned i kontakten'). Kan ikke selv regulere arousal
- Reagerer når udefrakommende stimuli ikke giver mening eller er håndterbare for dem

### Behov

- Har brug for at blive mødt i øjenhøjde (fysisk og mentalt) og for stimuli til at regulere deres arousal (øge eller dæmpe)
- Stort behov for TRYGHED. Behov for hjælp til at skabe mening via andet end det talte sprog
- Behov for at blive guidet med ro. Visualisering af det, der skal ske / sker, kan hjælpe; tydelighed i kropssprog og intentioner

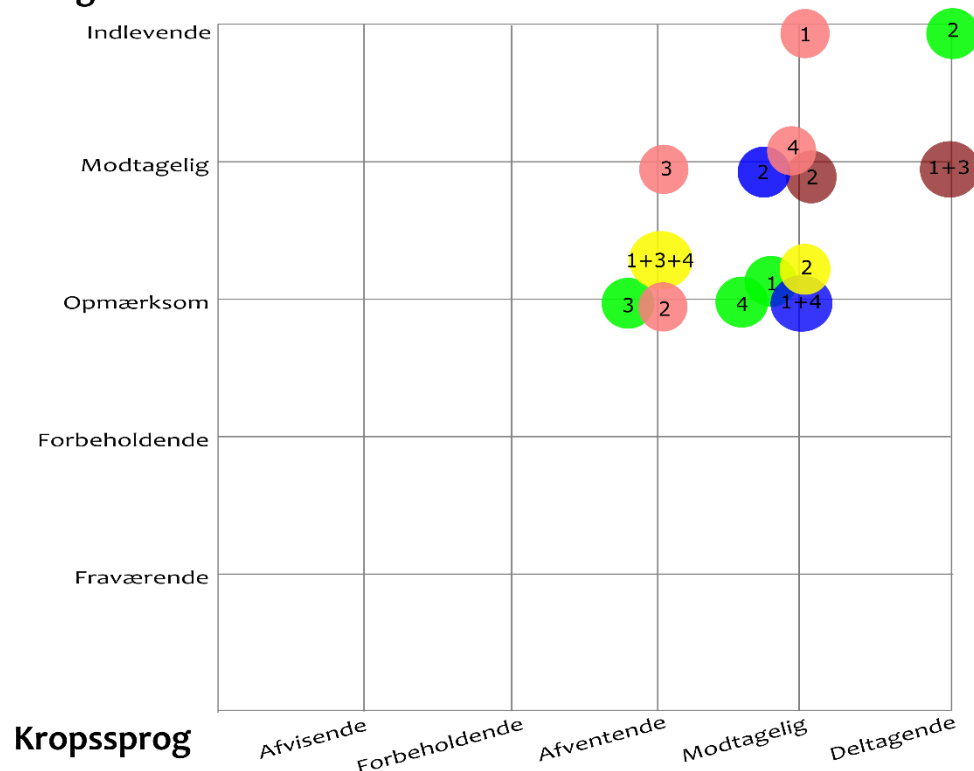
## TUT & TUTs specifikke tilgange / virkemidler til adfærdsmønster B

- TUT & TUT møder dem dér, hvor de er; i hjemmet, på gangen, i fællesrum. Fordel at skabe et beskyttende 'rum' omkring dem, når de er i fællesrum med mange stimuli
- Roligt **tempo**. Berøring og nænsomme kram kan skabe ro (hvis de selv med fysiske tegn signalerer, at de gerne vil berøres / krammes)
- TUT & TUTs aktive tilvalg af styring i / ansvar for relationen dæmper uro
- **Nynnen**, stille **sang, musik**, gentagne **rytmiske** bevægelser kan hjælpe med at fokusere beboerens opmærksomhed og give ro
- **Rekvisitter** skaber nysgerrighed og interesse. Klovnene understøtter brug af rekvisitter med tydeligt kropssprog og mimik, der skaber mening / sammenhæng
- **Nærvær** uden direkte øjenkontakt. Og alligevel give plads til masser af øjenkontakt, når beboeren søger det
- **Spejling** forstærker samspil og kontakt

## GRAFIK: Observerede tegn / adfærdsmønster B

Læsning af grafikken: Hver farve er et menneske, hvor data fra besøgene er analyseret og skematiseret jf. 'framework' side 18. Tallene refererer til hvilket af TUT & TUTs 4 besøg møderne fandt sted på.

### Ansigtssmimik



- 32 ud af 103 beboere udviste adfærdsmønster B (se skema side 30). Der er udvalgt 4 til grafikken
- Disse beboere har overraskende nok vist tegn på genkendelse af TUT & TUT fra besøg til besøg
- Disse mennesker er til tider så 'fanget' i egen krop og eget sind (i sygdommen), at det har været lidt overraskende, at de i mødet med TUT & TUT har vist tegn på indlevelse og modtagelighed
- Mødet (og udfaldet af mødet) med disse mennesker er fuldstændigt afhængigt af deres 'dagsform' (stimuli og påvirkninger fra omgivelserne). Som grafikken viser, så er variationerne i deres reaktioner på TUT & TUT skiftende

## PRAKSISFORTÆLLINGER fra TUT & TUTs besøg (adfærdsmønster B)

### Solosang

For Per går meget af dagen med at trisse rundt for sig selv eller sidde stille for sig selv. Det verbale sprog er sparsomt. En eftermiddag, hvor TUT & TUT synger sammen med en masse andre i fællestuen, står Per og TUT sammen. TUT følger sangteksten med fingeren, mens hun synger, og Per stemmer i med flere af ordene, mens han kigger koncentreret og glad ned i sangteksten. I en pause i sangen fortsætter Per med den flotteste solo. Højlydt og helt alene. Et langt vers. Teksten er hjemmekomponeret og fuld af ord og fantasi. Da solosangen slutter, giver alle i rummet ham en højlydt applaus, hvilket Per dog ikke ser ud til at bemærke...

● Klovnene og personalet oplevede med glædelig overraskelse en kompetence, som Per - trods fremskreden demens - mestrede til perfektion. Det følte for alle i rummet som en succes at opleve.

## Når selskab er godt med svært

Karen har levet et langt liv. TUT & TUT fornemmer, at hun har været en 'driftig kvinde'; en kvinde med stolthed, nysgerrighed og stor omsorg for andre. Selskab er godt, men svært. Rigtig svært. For demenssygdommen har ødelagt Karens evne til ro og samspil. Hun råber ofte højt, jamrer og siger de samme lyde og ord om og om igen; "hallo, hjælp mig, hallo, hjælp mig". Hun er tit i sit eget hjem. TUT & TUT møder hende både hjemme og i fællesstuen med andre beboere. Karens rytmiske gentagelser afbrydes for en kort stund, da hun får øjenkontakt med TUT. "Næ, hvor er den fin dén kjole" siger Karen til TUT, som anerkender complimentet ved at tage Karens hænder og ae dem. "Varme hænder", siger Karen, inden en plejer ruller hendes kørestol ud af fællesstuen.

● *Personalet fortæller, at Karen let bliver overstimuleret og derfor tit bliver flyttet ud af fællesstuen, da hun påvirker de andre med sine høje og til tider desperate udråb.*



## ADFÆRDSMØNSTER C

*Disse mennesker er socialt opsøgende og udviser ofte en adfærd, hvor egne behov søges tilfredsstillet uanset konteksten og tilstedeværelsen af andre*

### Karakteristika

- Udfordret ift. at indgå i sociale relationer. Stort fokus på dem selv (egne behov). Mindre eller manglende fokus på andre (hensyntagen)
- Dominerende adfærd. 'Fylder' til tider meget i et rum. Agerer ofte med meget høj status (ejerskab, 'her kommer jeg-attitude'). Jalousi kan være en udfordring
- Lang latenstid ift. at forstå en situation. Langsom bearbejdningshastighed og handler ofte hurtigere, end han / hun tænker
- Konflikter opstår ofte i forsøg på at bevare selvkontrollen. Kan blive voldsomt vrede hurtigt (fysisk og / eller verbalt). Skiftene er ikke nødvendigvis logiske og årsag-virknings-relateret
- Kan være kontaktsøgende gennem ikke-positivt sprog og fysisk truende adfærd
- Har til tider et ikke-positivt mind-set (selvforstærkende)
- Kan agere meget ublu, uden hæmninger, manglende pli og med kort lunte. Kan også være apatiske
- Bliver nemt stressede. Er sårbare under overfladen

### Behov

- Har behov for hjælp til at bevare selvkontrollen (vi kan som mennesker først afgive kontrol til andre, når vi har selvkontrol)
- Behov for at blive inviteret ind i noget frem for konfronteret (så de oplever selv at bestemme / have kontrol)
- Har behov for positiv afledning; kan smittes med positivitet

## TUT & TUTs specifikke tilgange / virkemidler til adfærdsmønster C

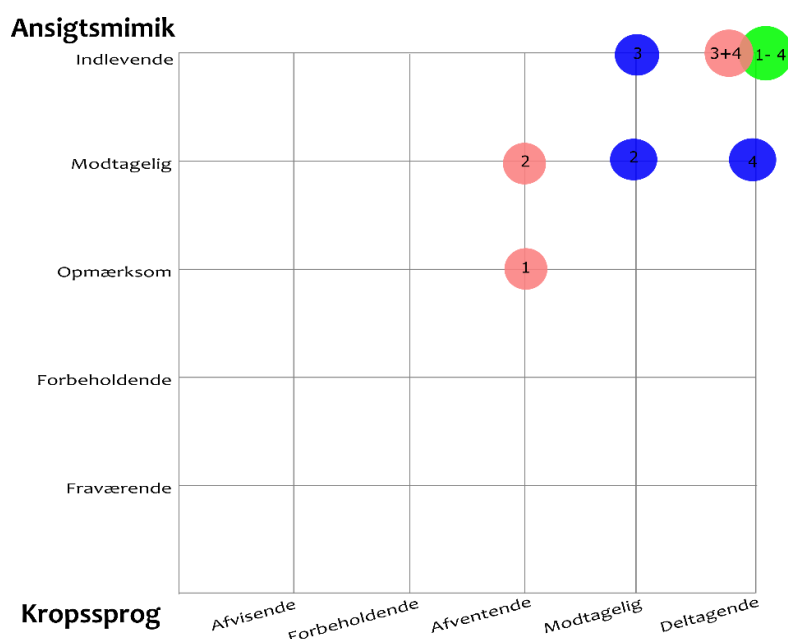
- For at undgå jalousi er det mest optimalt at møde denne målgruppe, hvor der er færre mennesker til stede eller hvor de kan få udelt opmærksomhed. De har derfor stor glæde af besøg i eget hjem
- Ikke direkte øjenkontakt til start; det er i orden senere, hvis der vises tillid og accept fra beboeren
- Al initiativ er fokuseret omkring deres interesser / verden. Det bygges situationer op omkring input DE kommer med, små ting DE reagerer positivt på, dér hvor de ser ud til at 'give slip' på det mørke eller negative
- TUT & TUT accepterer og giver dem høj **status**; eksempelvis ved at spørge til viden, som klovnene ikke har, lade beboeren være klogere / stærkere / bedre, og give dem roller som 'helt', 'specialist', 'vært' (uden forventninger, forpligtelser og ansvar i øvrigt til beboeren)
- Insisteren fra TUT & TUT på, at alt hvad beboeren gør er godt og rigtigt får oftest smilet frem hos ham / hende (beboerne er '5-stjernede'!)
- TUT & TUT siger '**JA**' til den frustration, som beboeren eventuelt udtrykker. TUT & TUT går 'med modstanden' - går med i følelserne og forstørrer og 'drejer situationen', indtil beboeren er tryk
- **Fantasi og humor** har en fantastisk effekt hos disse mennesker. TUT & TUT insisterer på at møde beboerne med smil, glæde, humor, sjov og nærvær. De aktiverer beboernes spejlneuroner gennem bevidst brug af **positiv energi**, legende tilgang og ubekymrethed. Klovnene smitter beboeren med smil og lethed. De sætter fokus på, at NUet er godt nok - måske endda fantastisk, poetisk og sjovt! Denne insisteren kan gøre det svært for beboeren at holde fast i noget mørkt eller negativt
- Komplimenter, ros og **anerkendelse** sætter hurtigt gang i positivt socialt samspil





## GRAFIK: Observerede tegn / adfærdsmønster C

Læsning af grafikken: Hver farve er et menneske, hvor data fra besøgene er analyseret og skematiseret jf. 'framework' side 18. Tallene refererer til hvilket af TUT & TUTs 4 besøg møderne fandt sted på.



- 16 ud af 105 beboere udviste adfærdsmønster C (se skema side 30). Der er udvalgt 3 til grafikken
- Disse mennesker er nemme at begejstre, så længe TUT & TUT interagerer på deres præmisser. Altid. Nogle af beboerne viste tydelige tegn på at være afventende i kropssprog og alligevel opmærksomme og modtagelige for interaktionen med TUT & TUT
- Disse mennesker er generelt meget deltagende, indlevende, medskabende og opleves af klownene som særdeles ressourcefulde
- Det var overraskende for personalet, at mennesker med dette adfærdsmønster udviste indlevelse og modtagelighed ved samspil med TUT & TUT. Observationerne viste dog tydeligt, at disse mennesker udviste masser af positiv energi og glæde i samværet med TUT & TUT

## PRAKSISFORTÆLLINGER fra TUT & TUTs besøg (adfærdsmønster C)

### Guldsko

Knud Aage har levet på kanten af samfundet store dele af sit voksenliv. Knud Aage har nu en demensdiagnose, men han er stadig særdeles mobil og meget talende. Hans tilstedeværelse på plejehjemmet skaber uro og uorden for nogle af de andre beboere og også for noget af personalet. Han fylder meget, på godt og ondt. Knud Aages hurtige facon og rappe svar blomstrer sammen med TUT & TUT, der lever sig med ind i Knud Aages spøjse fortællinger og skæve vinkler på livet. Knud Aage kommenterer på TUT & TUTs guldsko, "Jo da, jeg har også en guldsko. Vil I se den?" Hvor TUT & TUTs guldsko er sjove, virker det lidt trist for Knud Aage at finde sin lille forgyldte babysko frem. Den har hans søn haft på. Knud Aage har bekostet, at den er blevet forgyldt. Sønnen har han ikke længere kontakt til, så den lille gyldne sko virker som det mest håndgribelige bevis på sønnens eksistens. TUT & TUT forstår godt, hvorfor Knud Aage er meget glad for sin guldsko.

● "TUT & TUT har altid et godt samspil med Knud Aage; de tre svingede godt sammen lige fra deres allerførste møde", siger den plejer, der dagligt er omkring Knud Aage.

## VREDE og LEG

TUT & TUT har set Kaj ved hvert besøg. Kontakten har mest været indirekte og i høflighedsfraser. Kaj virker ofte vred og afvisende, både overfor nye og kendte ansigter. Fjerde og sidste gang TUT & TUT kommer på besøg, sidder Kaj i sofaen. TUT & TUT har denne dag en ballon på en pind med. Kaj sparker ud efter den. Ikke vredt eller irriteret, bare legende. Kaj vil spille bold! Af kommer pinden. Og så bliver der ellers spillet bold med ballonen. Kaj er fuld af styrke og har et finurligt, positivt blik i øjnene. Det er tydeligt, at Kaj har humor, er legesyg og har spillet meget bold i sit liv.

● Trods Kajs 'vrede' overfor andre mennesker (personale, beboere, besøgende) holdt TUT & TUT ved alle besøg 'muligheden åben' for Kaj, hvis han skulle få lyst til kontakt.



En beboer og TUT lytter koncentreret efter havets brusen i en konkylie

## ADFÆRDSMØNSTER D

**Disse mennesker er socialt engagerede og søger ofte hen, hvor de kan være en del af en gruppe (stor eller lille). De har brug for tryghed i et fællesskab**

### Karakteristika

- Vil gerne social kontakt og udviser glæde med ord og kropssprog, når der tages kontakt. Kan indgå i sociale sammenhænge. Nogle fungerer godt i større grupper og kan godt 'dele' den sociale kontakt. Andre fungerer bedst i lille social kreds med TUT & TUT. Disse mennesker har tydeligt gavn af at være del af et fællesskab
- Peger ofte fokus væk fra dem selv og over på fællesskabet / dén, som de interagerer med. Udviser hjælpsom adfærd. Generelt positive i deres signaler
- Samtaler i varierende længde og kompleksitet. Udviser nysgerrighed (spørgende, observerende)
- Udviser pli og adfærd jf. 'normalt' kodeks (en ikke-syg person) i samspil, dialog og relationer. Tager initiativ i dialog / samtale
- Har ofte flere udøvende styringsfunktioner end beboere med adfærdsmønster A, B, C og E, men bruger ofte mange kræfter på at opretholde dem og udtrættes hurtigt. Kan være udfordret på selv at mærke, hvornår de 'har fået nok' socialt og med fordel kan trække sig fra samspillet

### Behov

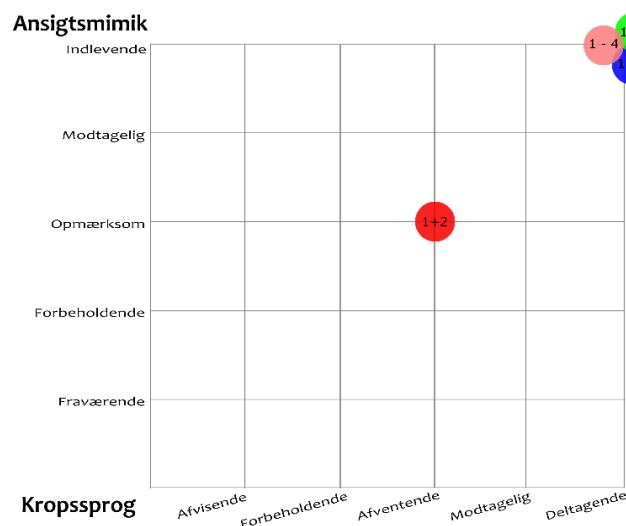
- Disse mennesker har behov for social kontakt og samspil
- Brug for at kunne 'spejle sig' i en social sammenhæng. Vil gerne socialt samspil, men kan have svært ved at udsætte egne behov
- Kan have behov for at blive guidet undervejs i samspillet og hjælp til at 'afslutte' på et for dem passende tidspunkt

## TUT & TUTs specifikke tilgange / virkemidler til adfærdsmønster D

- TUT & TUT møder oftest disse mennesker i fællesrum, hvor de har stor glæde af *besøg sammen med andre*. De vil gerne opleve og dele oplevelser med andre beboere, pårørende, personale
- TUT & TUT tager ofte initiativ til den social kontakt og inviterer disse mennesker ind i relationen og interaktionen. Klovnene hjælper dem i deres indbyrdes relationer
- Komplimenter, ros og **anerkendelse** sætter gang i positivt, socialt samspil. Spørger dem til råds om noget. TUT & TUT lader dem tage 'værtsrollen' og andre roller (uden forventninger, forpligtelser og ansvar i øvrigt)
- Høj **energi** blandet med **temposkift**; gerne **pauser** undervejs
- **Ordspil** kan sætte gang i en masse smil og latter i denne gruppe (fungerer ofte som ping-pong mellem TUT & TUT og gruppen; initiativ tages af begge parter)
- **Sang** er en velfungerende social aktivitet
- **Rekvisitter**, dims og 'undre-ting' sætter gang i fantasi, humor og beboernes historier

## GRAFIK: Observerede tegn / adfærdsmønster D

Læsning af grafikken: Hver farve er et menneske, hvor data fra besøgene er analyseret og skematiseret jf. 'framework' side 18. Tallene refererer til hvilket af TUT & TUTs 4 besøg møderne fandt sted på.



- 29 ud af 103 beboere udviste adfærdsmønster D (se skema side 30). Der er udvalgt 4 cases til grafikken
- Mennesker med adfærdsmønster D var, som forventet af både klovnene og personale, meget modtagelige overfor TUT & TUT. De udviser generelt under besøgene stor glæde, nysgerrighed, har en legende tilgang, roder, undersøger og fjoller meget gerne sammen med TUT & TUT og med hinanden (i det tempo, som de nu hver især har)
- Samvær med TUT & TUT er en god oplevelse, der understøtter fællesskabet. De er modtagelige for et stort spektrum af stimuli. De er høfligt hjælpsomme, belevne, nemme at omgås og har let til smil og latter
- Da mennesker med denne adfærd både er meget nemme at involvere og stimulere, bliver der i observationerne nemt fokuseret på **hvad**, der sker i samspillet, uden undren over, **at** det sker! Det overses let, **at** det overhovedet sker - at der reelt er succes med socialt samspil; noget som demensforskning peger på som et vigtigt aspekt i forhold til at 'udsætte' udvikling af demenssymptomer

## PRAKSISFORTÆLLINGER fra TUT & TUTs besøg (adfærdsmønster D)

### Gemt og ikke glemt

Hukommelsen har det ikke så godt for Ole. Faktisk står det sådan til, at Ole slet ikke kan huske, hvad han har lavet tidligere i sit liv. Det betyder dog ikke så meget, når TUT & TUT er sammen med ham. En dag tegner TUT grovskitsen til et hus - sådant lidt enkelt og kasseagtigt, sådan som TUT nu tegner. Ole reagerer straks på den store blyant og vil gerne tegne med. Han er koncentreret og snakkende, mens han laver streger på papiret. ”Jordbærhave”, ”1:3”, ”der mangler perspektiv”, siger han. Der skal også tegnes ”skygger på”. Ole bruger blyanten på flere forskellige måder til de forskellige streger. Ole har tidligere fortalt TUT & TUT, at han er bager. Han har tilsyneladende glemt, at han i sit arbejdsliv var arkitekt...

● “Vi har haft en vidunderlig dag”, siger Ole ved afslutning af et besøg.

### Kroppen husker

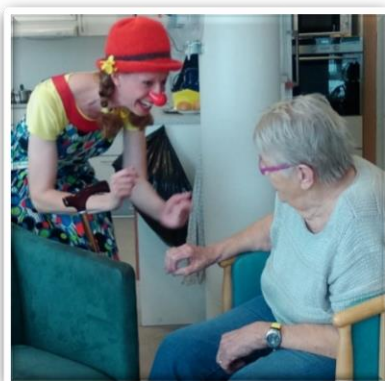
TUT & TUT møder Ida på tre forskellige demensafdelinger. Både da hun er i aflastning, og da hun senere er flyttet permanent ind på en afdeling. Omend Ida umiddelbart ikke har meget syn eller hukommelse, så er hun hurtig til at genkende TUT & TUT, da hun ser dem igen på et andet plejehjem. TUT kommer ind, og dér står Ida og hilser genkendende. Man véd som TUT med sikkerhed, at man er genkendt, når der er én, der kigger sådan på een med lys i øjnene. Og så er det, at Ida spørger, om TUT og hende skal danse. Det var nemlig det sidste, som TUT og Ida havde gjort sammen, sidst de så hinanden!

● Dans og bevægelse er dejligt at gøre sammen.

### Rod er godt

Else sidder i fællesstuen. Her er der rart at sidde sammen med de andre damer. Else er en flot og veltalende dame, der nysgerrigt kigger på alle sagerne, som TUT & TUT har med i deres efterårskurv. Der er alskens dims fra haven: blomster, duftende krydderurter, blade og bær. Og masser af store flotte fotografier med varme, orange efterårsfarver og motiver. Else nyder også sangen, som hun synger med på. Det irriterer hende dog lidt, at TUT & TUT sådan roder med alle deres ting på bordet. Else er ordentlig og kan godt lide, at der er ryddeligt og pænt. Ved et senere besøg, er TUT & TUT kommet til - igen - at rode en masse på bordet lige foran Else: kastanjer, konkylier, majs, en dåse med popkorn og billeder. Noget af det grisser også lidt. Da TUT med en lille kost forsøger at ordne og rydde op, netop for at imødekomme Elses behov for ordentlighed, gør Else tegn til, at TUT skal stoppe. Hun siger, at det er helt i orden med rod, når det er “den slags rod, der skaber glæde”.

● “Når det roder med farvestrålende og vedkommende ting, bliver der noget at tale om. Beboerne bliver både mere nærværende og rækker ud efter de farvestrålende ting. Der vækkes minder til live. Klovnene er rigtig gode til at have det rigtige ‘rod’ med” (Pia Højmark, daglig leder Åpark Centret og Skovly).



## ADFÆRDSMØNSTER E

*Dette mønster er adfærdsmønster B tilføjet kulturelle og sproglige barrierer. Disse mennesker udviser ofte afmægtig adfærd. De synes til tider fanget i 'en anden verden' og opleves her som forpinte og isolerede*

### Karakteristika

*Dette adfærdsmønster har mange fællestræk med adfærdsmønster B. Oven i disse er tillige nedenstående...*

- De er født uden for Danmark. De har et andet modersmål end dansk og en anden kulturbaggrund. Disse mennesker kan have traumer med sig fra barndom, ungdom, tidligt voksenliv
- Kan opleves som værende i en anden og svært tilgængelig verden. Hvis det danske har sprog har været en kompetence, er den ofte gået tabt. Oplever måske frustration på grund af manglende sprogforståelse og kulturforskelle
- Isoleret fra fællesskabet. Meget lidt kommunikerende både verbalt og nonverbalt
- Udviser ofte frustration (i lyd, mimik, kropssprog). Kan udvise fysisk udfordrende adfærd med hurtige og ikke synligt motiverede skift
- Kan svinge meget i arousal. Kan ikke selv regulere arousal
- Kan opleves som værende rolige og tilpasse i situationen og alligevel kan man få fornemmelsen af, at de er 'på spring'. Kan reagere ganske voldsomt fysisk og verbalt på eksempelvis en høj lyd, en pludselig bevægelse eller hvis det ikke er tydeligt, hvad der skal ske / sker

### Behov

- Har brug for lang tid til at skabe mening og tillid til de ting, der foregår omkring og med dem
- Behov for positiv kontakt, TRYGHED og tillidsskabende relationer. Det kan give stor tryghed at have en kendt person tæt på (en-til-en kontakt). Fremmede bør holde respektfuld afstand, indtil beboeren udviser tillid til personen, der vil i kontakt
- Har stor glæde af, at nogen kender til / viser forståelse for deres kulturbaggrund / eventuelt taler deres sprog

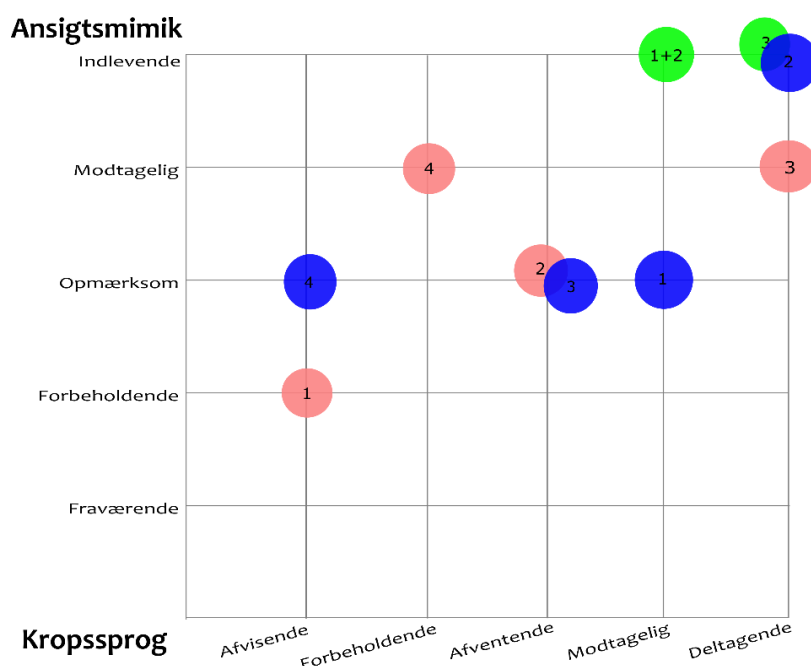
## TUT & TUTs specifikke tilgange / virkemidler til adfærdsmønster E

- Disse mennesker kan både have glæde af besøg i eget hjem (hvor andre stimuli er begrænset) og have stor glæde af at være en del af det sociale fællesskab, hvor de dog skærmes med 'et rum i rummet' (med TUT & TUT eller personale)
- Tydeligt kropssprog / mimik til at skabe mening og sammenhæng
- Brug af få ord og korte sætninger (eventuelt på beboerens modersmål eller sprog som de kender)
- TUT & TUT sørger for *ikke* at udfordre deres **status**. TUT & TUT skal gøre sig fortjent til deres respekt. Vejen dertil er blandt andet via øjenkontakt og nik, hvor klovne og beboer ser (og **anerkender**) hinandens tilstedeværelse på afstand
- **Nærvær** uden direkte øjenkontakt. Og alligevel give plads til masser af øjenkontakt, når beboeren søger det
- Roligt **tempo**. Berøring og nænsomme kram kan skabe ro og samhørighed (hvis de selv signalerer, at de gerne vil berøres / krammes)
- **Nynnen / sang** (eventuelt på beboerens modersmål eller sprog som de kender)
- **Rekvisitter og dims** (særligt billeder og sanseting fra naturen) og **kostumer** (farver, mønstre) skaber nysgerrighed og interesse



## GRAFIK: Observerede tegn / adfærdsmønstre E

Læsning af grafikken: Hver farve er et menneske, hvor data fra besøgene er analyseret og skematiseret jf. 'framework' side 18. Tallene refererer til hvilket af TUT & TUTs 4 besøg møderne fandt sted på.



- 3 ud af 103 beboere havde adfærdsmønster E (se skema side 30). De er alle tre med i grafikken
- Som grafikken viser, er det observerede udfald af møderne med TUT & TUT svingende. TUT & TUT lykkes dog i små sekvenser at skabe god kontakt på trods af de ekstra barrierer af sproglige og kulturelle forskelle
- Der er umiddelbart stor risiko for at 'fejllæse' mennesker med adfærdsmønster E, da der synes noget på spil, som udefra kan være meget svært at forstå og agere i forhold til: Kultur, sprog og eventuelle traumer
- Udefra opleves det, som om disse mennesker er 'indespærrede' i egen verden / krop, uden mulighed for at kunne kommunikere meningsfyldt med oververdenen. De er helt afhængige af, at nogle spontant holder af dem og tør bevæge sig ind i deres verden uden at vide, om mødet fører noget rart eller en negativ reaktion med sig
- Når TUT & TUT oplevede at møde dem positivt i en relation, kunne klovnene aldrig være sikre på, at det ville være muligt at gentage / bringe dem tilbage i den gode oplevelse ved et senere besøg

## PRAKSISFORTÆLLINGER fra TUT & TUTs besøg (adfærdsmønster E)

### At mødes gennem sang

Der er ikke mange reaktioner fra Elma før dén dag, hvor TUT nynner en børnesang fra Elmas fødeland. Først signalerer hendes ansigtssmæk, at Elma er skeptisk. Som om hun tænker; "kan det virkelig passe?" Men så sætter TUT de rigtige ord på melodien og Elma giver sig til at rokke roligt med, mens hun kigger intenst på TUT. Det er tydeligt en genkendelig sang for Elma. TUT synger sangen flere gange og hun forklarer også personalet, hvad sangen handler om. Under forklaringen sidder Elma og nikker stille.

- At lære en sang fra Elmas kultur gjorde en mærkbar forskel for hende.

### ANTAL beboere i adfærdsmønster A, B, C, D og E i EN MÆRKBAR FORSKEL

Udarbejdet på baggrund af observationsdata. Nogle beboere har udvist adfærd i flere mønstre; de er rubriceret efter deres overvejende adfærd.

Mønster A	Mønster B	Mønster C	Mønster D	Mønster E	Uden kategori
10 beboere	32 beboere	16 beboere	29 beboere	3 beboere	13 beboere

Antal beboere, som TUT & TUT har haft observerede interaktioner med: 103



### FAKTA om AROUSAL

Mennesker med demens kan være skadet i hjernen på deres evne til selv at regulere AROUSAL (deres vågenhed), som varierer i løbet af dagen. Gennem stimuli kan de hjælpes og understøttes.

**HYPO-arousal = Lav**

**HYBER-arousal = Høj**

*Stimuli der øger arousal:* Temposkift, let berøring, store bevægelser, stærke dufte, lyd / rytme / musik med tempo, skift i temperatur, stærke farver

*Stimuli der dæmper arousal:* Ensartede bevægelser og rytmer, fast berøring med dybe tryk, stille musik / lyd, duft af ex. lavendel, dæmpede farver

*Funktionsleder og demenskoordinator Susanne Rasmussen / Horsens Kommune*

## FAKTA om STYRINGSFUNKTIONER (eksekutive funktioner)

Disse udøvende styringsfunktioner / selvregulerende kontrolfunktioner er komplekse funktioner, der samordner og styrer mere basale, kognitive funktioner. De omhandler evnen til...

- Selektiv opmærksomhed / udvælge stimuli
- At tage initiativ til handling
- At forestille sig / få en idé
- At planlægge
- At udføre en målrettet handling
- At justere egen adfærd (på baggrund af feedback)
- At udvise fleksibilitet i opgaveløsning
- At hæmme / 'lægge låg på' irrelevante og impulsive reaktioner
- Dømmekraft

Funktionsleder og demenskoordinator Susanne Rasmussen / Horsens Kommune

## FAKTA om SPEJLNEURONER

Spejlneuroner er hjerneceller, der kan kopiere. Spejlneuroner er særlige hjerneceller i vores hjernebark, som er aktive under to forskellige forhold:

1. Hvis vi udfører en bestemt handling
2. Hvis vi ser et andet individ udføre den samme handling

Aktivering af spejlneuronerne tillader os hurtigt og smertefrit at genkende andre personers bevægelser og giver os muligheden for at efterligne disse bevægelser selv. Vi bliver så at sige i stand til at 'spejle' bevægelser med vores egen krop og stemninger i sindet. Spejlneuron-effekten kan begrunde talemåder som:

- 'At spejle sig i andre'
- 'At være bølgelængde'
- 'At have samme kemi'
- 'At være i resonans med hinanden'

Funktionsleder og demenskoordinator Susanne Rasmussen / Horsens Kommune

*“Spejlneuronerne gør det muligt at være fælles om øjeblikket, hvilket kan betegnes som empatisk resonans. Eksperimenter viser, at beredskabet til spontant at spejle et andet menneskes følelsesmæssige udtryk ikke kontrolleres bevidst, og resonansadfærden registreres heller ikke bevidst”*

(Susan Hart, cand. psych.)

*”Nej, det gør ikke noget med rod, når det skaber glæde”*

Kommentar fra beboer til TUT & TUT

# KONKLUSIONER på baggrund af DATA

## Projektets to fokusområder

1. At undersøge om og hvordan brug af omsorgsklovnene TUT & TUT kan skabe glæde og trivsel hos mennesker med svær demens. Hvilke tilgange og virkemidler bruger TUT & TUT til at skabe en mærkbar forskel?
2. Hvordan bringes projektets resultater tilbage til den praksis og dagligdag, som personalet arbejder i? Kan man i demensplejen i Horsens Kommune lære noget af projektet og er der viden fra projektet, der giver anledning til at afprøve nye veje og tilgange til at skabe daglig glæde og trivsel for mennesker med svær demens?

## Fokusområde 1

### **Hvad siger analysen af DATA om brug af omsorgsklovnene TUT & TUT hos mennesker med svær demens?**

- Alle beboere, som TUT & TUT har mødt, har på forskellig vis haft glæde af besøgene og vist interesse og tegn på trivsel i et samspil, der har været tilpasset hver enkeltes adfærd
- At TUT & TUT kunne skabe glæde og trivsel hos mennesker med demens, havde projektgruppen allerede inden projektstart en klar fornemmelse af ville blive konklusionen. Derfor har det interessante for projektgruppen været at kigge på, hvordan det lykkedes TUT & TUT at komme tæt nok på det enkelte menneske til at kunne påvirke glæde og trivsel

### **Hvordan skaber brugen af omsorgsklovnene TUT & TUT glæde og trivsel hos mennesker med svær demens?**

- TUT & TUTs positive, åbne og nysgerrige indstilling til det enkelte menneske har vist sig at åbne for ressourcer og kompetencer og giver derfor mulighed for at skabe en relation
- At TUT & TUT bevidst bruger de tre grundlæggende værdier (*anerkendelse, respekt og nærvær*) gav en tydelig, positiv påvirkning af beboernes glæde:
  - TUT & TUT behandlede beboerne som '5-stjernede' individer og gav dem mulighed for at føle sig værdifulde, smukke, holdt af, holdt om og elsket. Blandt andet når klovnene respektfuldt lod beboerne indtage roller som eksempelvis vært, helt, specialist eller omsorgsfuld ven. Beboere udviste tegn på trivsel, når han / hun havde en rolle i en relation
  - Med tanke på at alle mennesker - uanfægtet sygdom og svigtende evner - har brug for relationer, påtog TUT & TUT sig ansvaret for relationen og gav respektfuldt plads til beboerens roller i relationerne
  - TUT & TUT tog sig tid til nærværende kontakt og fokuserede på samværet (på beboerens præmisser)

*“Klovnene har en meget fin fornemmelse for, hvor tæt de kan gå på beboerne og hvornår de skal trække sig tilbage”*

Pia Højmark, daglig leder, Skovly Demens og Åpark Centret, Horsens Kommune

● Klovne á la TUT & TUT har en positiv effekt i forhold til at stimulere, træne og vedligeholde sociale, menneskelige kompetencer hos beboere med svær demens

● Når møderne mellem TUT & TUT og beboerne har været positive skyldes det i høj grad koblingen af TUT & TUTs 'læsning' af beboerens adfærd og klovnenes intuitive tilgang og valg af virkemidler

TUT & TUTs tilgange og virkemidler i ultrakort form (se uddybning side 13 - 16)	
<b>Tydelig kommunikation (verbal og nonverbal)</b>	Hjælper beboeren med at skabe mening og inkluderer ham / hende i relationen og kommunikationen. Det er klovnene, der tager initiativ til og ansvar for relationen og interaktionen
<b>At sige JA</b>	Ressourceorienteret tilgang, hvor TUT & TUT siger JA til alt hvad beboeren udtrykker (eksempelvis at forældrene lever, tidligere erhverv, mængden af børn, oplevelser etc.). Klovnene forsøger ikke at korrigere eller rette på beboerens oplevelse af virkeligheden (realitetsorienteret tilgang)
<b>Timing</b>	At turde vente på det rette tidspunkt, hvor mennesket er klar til at blive mødt
<b>Tid</b>	At give sig god tid i relationen. At blive i nærheden fysisk og til stadighed være tilgængelig for individet
<b>Tempo og energi / temposkift</b>	At bruge egen energi til at påvirke rummet og temposkift til at skabe dynamik og 'liv'
<b>Spejling og guidning</b>	At spejle følelser, så personen føler sig mødt og set. At spise, mærke, kigge med, så personen har vejledning til situationen. At aktivere spejlnuronerne
<b>Status</b>	At bruge sin egen status som et bevidst middel til at påvirke det andet menneske til at opleve følelsen af overskud, værdi og succes
<b>Sang, nynnen og musik</b>	Sang og musik går bag om mange af de gængse hjernefunktioner. Ofte vil beboere, der ikke bruger ret meget verbalt sprog, kunne synge / nynne med på sange fra deres liv
<b>Fantasi og humor</b>	Stimulerer og åbner for følelser og erindringer. Er en central kilde til energi og 'liv'
<b>Rekvisitter, dims og 'undre-ting'</b>	At være fælles om 'noget tredje' åbner for relationer, samvær, kommunikation og oplevelser
<b>'Klovne'-tilgang</b>	Klovnen gør noget andet end hvad gængse normer og uskrevne regler om adfærd og kommunikation foreskriver

*“TUT og TUT udretter små mirakler hos vore beboere med svær demens. De tænder lys og glæde i øjnene på beboerne. De er fulde af sjov, skøre påhit og godt humør, og samtidig mestrer de at udvise den største respekt for hver enkelt beboer. Jeg er begejstret over deres indsats”*

Pia Højmark, daglig leder af Skovly Demens og Åpark Centret, Horsens Kommune



## Fokusområde 2

**Hvordan bringes projektets resultater tilbage til den praksis og dagligdag, som personalet arbejder i? Kan man i demensplejen i Horsens Kommune lære noget af projektet? Giver projektet anledning til at afprøve nye veje og tilgange til at skabe daglig glæde og trivsel for mennesker med svær demens?**

### V / Susanne Rasmussen, Horsens Kommune

- Resultaterne fra EN MÆRKBAR FORSKEL viser med al tydelighed, at dét at blive set og hørt er vejen til en givende relation. En relation, hvor der i mødet skabes en vej til eksempelvis minder, som giver den enkelte livskvalitet
- Personalet i demensenhederne i Horsens Kommune er blevet inspireret af TUT & TUTs måde at agere på; deres virkemidler og tilgange. Personalet har givet udtryk for, at besøgene af TUT & TUT har givet mening. De har kunnet se den anderledes tilgang som medvirkede til glæde og velvære - og ikke mindst i praksis set, at TUT & TUTs tilgange har kunnet åbne for minder, sprog (verbalt og nonverbalt), som der ikke umiddelbart åbnes ind til i den ellers tætte relation, som personalet har til borgerne i dagligdagen
- Projektet har understøttet, at vi som personale kan arbejde endnu mere eller på en anden måde med relationskabelsen
- I demensomsorgen i Horsens kommune kan vi lære endnu mere om vigtigheden af at bruge forskellige virkemidler i relationsarbejdet til borgeren med demenssygdom
- Vi kan lære endnu mere om at bruge de kreative sider af os selv i omsorgen til at skabe livsglæde og kvalitet for borgerne. Vi skal turde være rollemodeller for hinanden og vise vejen til en anden tilgang til borgeren
- Hvis vi som personale skal bringe erfaringerne fra projektet tilbage i praksis fordrer det, at vi fortæller hinanden om de gode historier og oplevelser, og at vi sammen reflekterer over, hvad der kunne være på spil i historierne og hvad vi kan lære af disse situationer
- Projektet kunne klart give anledning til en øget nysgerrighed på hvordan, og på hvilken måde, der kan skabes overførbare på dét, som TUT og TUT gør i relationen til personalet i demensomsorgen
- Skal resultaterne fra En Mærkbar Forskel for alvor tilbage i praksis, skal der fokus på læringsperspektivet hos personalet. Der skal flere besøg af TUT & TUT til, for at personalet kan få opmærksomheden endnu mere rettet imod, hvilken betydningen den måde at skabe relation på har

## REFLEKSIONER - hvad har undret os undervejs og bagefter?

### V / Tanja Marcher & Arendse Lillesø

- Det har undret os (observatør og klovne), når personalet italesatte en forventningen om, at visse beboere (typisk mennesker med adfærdsmønster C) *ikke* ville have glæde af besøg af klovne, når det i praksis hurtigt viste sig, at disse mennesker var overordentligt modtagelige for TUT & TUTs besøg. Det giver stof til eftertanke, hvad der reelt kan ske i relationer, hvis man er åben og nysgerrig modsat at forvente eller forudsætte en bestemt adfærd

● Det har undret os, at TUT & TUT til tider oplevede at være i et stemningsmæssigt dilemma mellem på den ene side glade, modtagelige beboere og på den anden side et personale, som oplevede sig forstyrret i deres vante arbejdsgange. Projektets data viser med al tydelighed, at besøg af TUT & TUT var en 'positiv forstyrrelse' i beboernes hverdag. Det kan undre, at nogle blandt personalet oplevede projektet som en 'negativ forstyrrelse'

*“I min doktordisputats undersøgte jeg, hvordan musik kunne påvirke symptomer og livskvalitet ved demens. Efter ti års forskning måtte jeg medgive, at ingen musiktimer kunne opveje eller virke stærkere end den stemning, der på godt og ondt skabes af dem, der arbejder med demens”* Myskja

● En del af lederne og personalet har undervejs i EN MÆRKBAR FORSKEL været særdeles optaget af projektet og udvist stor nysgerrighed på effekten af klovnenes besøg hos beboerne. Det har været ganske fantastisk for TUT & TUT / Marcher & Lillesø at møde disse ildsjæle blandt både ledere og plejepersonale i kommunen! Vi undrer os dog over den sårbarhed kommunen påfører sig selv ved at lade nysgerrigheden på nye veje og tilgange til skabelse af glæde og trivsel i demensomsorgen synes så relativt personbåret, som vi har oplevet det i projektet

● Incitamentet til at gå nye veje i forhold til et positivt samspil med mennesker med svær demens opleves i projektet som meget forskellig fra afdeling til afdeling i Horsens Kommune. Som personer udefra oplevede vi, at der er forskellige kulturer på de syv demenseheder og dermed også forskellige måder at være omkring mennesker med demens på

● Marcher & Lillesø / TUT & TUT har i projektet mødt to modsatrettede forståelser af begrebet 'uro' hos personalet, hvilket, set fra vores perspektiv, resulterer i to væsensforskellige måder at omgås mennesker med demens. At beboerne efter en forstyrrelse af TUT & TUT har været 'uroelige' er af nogle blandt personalet blevet opfattet som en naturlig reaktion på stimuli. Disse har overfor os italesat 'uro' hos beboerne som noget positivt, fordi der er skabt adgang til beboernes følelser. Andre opfatter 'uro' som noget negativt. At 'uro' er tegn på, at der er sket en overstimulering og dermed en forfejlet tilgang til mennesket

*“TUT & TUT burde ligge som valgmulighed på hylden ved siden af medicinen”*

Trine, ergoterapeut, Horsens Kommune

● Undervejs i besøgsrækken har vi oplevet et mønster, som vi også genkender fra Marcher & Lillesø / TUT & TUTs arbejde i andre kommuner og på andre plejehjem: En bevægelse fra en vis grad af skepsis (hos personale, pårørende eller frivillige) i forbindelse med de første besøg over mod begejstring, når personale og andre med egne øjne reelt har oplevet, hvad 'tutterier' kan i forhold til at skabe glæde, 'liv' og trivsel hos beboerne. Der findes hos personale, pårørende og frivillige umiddelbart ikke meget viden om, hvad omsorgsklovne / demensklovne er, og hvordan klovne som TUT & TUT rent faktisk agerer hos ældre mennesker, med eller uden demensdiagnose. Nogle tror fejlagtigt, at klovne som TUT & TUT taler ned til eller gør grin med mennesker. Intet kunne være mere forkert!

## POTENTIALER - hvilke potentialer ser vi på baggrund af projektet?

V / Marcher & Lillesø og Susanne Rasmussen, Horsens Kommune

- Hvad nu hvis man tænker brug af klovne á la TUT & TUT ikke som en aktivitet, der skal adspire i dagligdagen på plejehjem, men som en integreret del af dén stimuli, som mennesker med demens har glæde af? Hvad nu hvis man forestiller sig klovnebesøg á la TUT & TUT som en aktivitetsrettet behandlingsform, der kunne bringes i spil på linje med eksempelvis musikterapi, kognitiv stimulationsterapi og andre tiltag?
- Hvad nu hvis man er nysgerrigt undersøgende på, om dét at mærke glæde kan medvirke til at bremse udviklingen af demenssymptomer? Hvad nu hvis bevidst brug af stimulering af glæde, leg og humor kan supplere (og måske nedbringe) brug af medicin i demensplejen?
- Kunne der i fremtiden været et forskningsperspektiv i at undersøge effekten af kunstneriske, ikke-kliniske tiltag i demensplejen og omsorgen for ældre?

***”Beboerne bliver forstyrret på en meget positiv og livgivende måde i relationen med TUT og TUT. Det ser så legende let ud og er dog så svært”***

Susanne Rasmussen, funktionsleder og demenskoordinator, Horsens Kommune



**Tanja Marcher & Arendse Lillesø**  
Partnere i Marcher & Lillesø  
[www.marcheroglillesoe.dk](http://www.marcheroglillesoe.dk)

***Fordi relationen er hele forskellen!***

## LITTERATUR og REFERENCER

Adams, Patch; Mylander, Maureen: *Gesundheit! : Bringing good health to you, the medical system, and society through physician service, complementary therapies, humor, and joy*. Healing Arts Press, 1998

Houmøller, Marianne: *Careful clowns - An anthropological study of how clowns in Forglemmigej care for people with dementia*. Speciale, 2017

Johnsen, Ruth; Lica, Anna: *Livskraft og dannelse – et forsvar for æstetikken i det pædagogiske virke*. CVU-vita, 2004

Marcher, Tanja; Lillesø, Arendse: *Klovne i Ældreplejen*. Projektrapport, 2017

Myskja, Audun: *Hjertet har ikke demens*. Borgen, 2016

Nørretranders, Tor: *Vær nær*. Forlaget Tor.dk, 2013

Torrissen, Wenche: "Kan Klokkeklovnene hjælpe mennesker med demens". Artikel i Sykepleien, 2018 (<https://sykepleien.no/meninger/innspill/2018/10/kan-klokkeklovnene-hjelpe-mennesker-med-demens>)

Undervisningsmaterialer omkring neuropædagogik fra VISS – Videnscenter Sølund Skanderborg  
Undervisningsmateriale omkring demens fra Sjællands Universitetshospital, Region Sjælland

### Hjemmesider:

DemensCentrum Aarhus: [www.demensvidensportalen.dk](http://www.demensvidensportalen.dk)

Nationalt Videnscenter for Demens: [www.videnscenterfordemens.dk](http://www.videnscenterfordemens.dk)

Patch Adams: <http://www.patchadams.org/>

---

### Man kan løbende følge med i Marcher & Lillesø og TUT & TUTs arbejde:

TUT & TUT - klovne til omsorg

[www.tutogtut.dk](http://www.tutogtut.dk)

[www.facebook.com/tutogtut](https://www.facebook.com/tutogtut)

Marcher & Lillesø

[www.marcheroglillesoe.dk](http://www.marcheroglillesoe.dk)